

קא משמע לן משנתנו שיאוש הוא, והפסיד את חובו.

תניא:

רבי אליעזר בן יעקב אומר: המלוה מעות את הכהן ואת הלוי בבית דין, ומתו, הרי זה מפריש עליהן בחזקת אותו השבט. (15)

והמלוה את העני בבית דין, ומת העני, הרי המלוה מפריש עליו בחזקת עניי ישראל.

רבי אחי אומר: בחזקת עניי עולם.

ומפסיקה הגמרא בהבאת הברייתא כדי לפרשה: מאי בינייהו בין תנא קמא לרבי אחי?

איכא בינייהו: אם יכול להפריש בחזקת ל-ב עניי כותיים [שאינם "עניי ישראל" אלא "עניי עולם"] שבעיר, כשאינן בעיר עניי ישראל.

דעת תנא קמא: אינו יכול להפריש על עניי כותים, היות ולדעתו "גרי אריות" הם ולא "גרי אמת", ולכן כשיש בעיר עניי כותים בלבד, אין הוא מפריש בשבילם, אלא מפריש בחזקת עניי ישראל בכל מקום שהם.

דעת רבי אחי: "גרי אמת" הם, ואף עליהם יכול להפריש. (1)

וכאן שבה הגמרא להמשך הברייתא:

ראוי ליורשם, וכל לויים זוכים במעשרות, לפיכך יעכב זה את המעשרות בשביל הקרוב להם בלויה, וגבי עניים פירש: "הכא ליכא למימר בחזקת יורשין, שמא יורשים עשירים הם, אבל בחזקת שאר עניים יפריש ויעכבם, דהואיל ותקנת עניים הוא ניחא להו לכל ישראל וכו'"; אבל המאירי לא הזכיר יורשים כלל, בין בכהן ולוי ובין בעני.

ושיטת רש"י צריכה ביאור: שהרי כשם שבעניים הרי הוא מפריש בשביל עניי ישראל ודי בזה, אף שאין העניים יורשיו של הלוה, אם כן למה הוצרך רש"י לומר גבי כהן ולוי, שקרובו של הלוה הוא מן השבט!?! ורש"י במשנה לא הזכיר זה, אלא: "דיש כח לבית דין להטיל חוב זה על כל הכהונה והלויה לפי שתקנתם הוא שימצאו מעות להלוואה".

גם עיקר דברי רש"י צריכים ביאור, וכי הכרח הוא שהראוי ליורשו הוא מאותו השבט, והרי שמא בן אחותו יורשו, או שמא חלל הוא!?! וראה מה שכתב ב"אילת השחר" על דברי רש"י. 1. נתבאר על פי רש"י; ותמהו התוספות, שהרי

לתקנתו, ולא דוקא לרבי שמעון שאמר בכלם כל שהכסף בידו [ידון] על העליונה, אלא אף לרבנן שהם פלוגתיה, שאמרו שניהם יכולים לחזור, בזו מודים הם בכך, ולא מן הדין, אלא שהקלו אצלם לפי הדרך שכתבנו".

ג. הראשונים הביאו ביאור אחר בגמרא בשם הראב"ד: בעל הבית בכהן אינו יכול לחזור בו, משום שכך היה תנאו מתחילה שלא יגבה אלא מחלקו ועל דעת כן הלוהו, [וכן פירשו התוספות בפירוש אחד]; אבל כהן בבעל הבית יכול לחזור בו, כי בעל הבית במה יזכה, והרי עדיין לא באו הפירות לעולם.

והוסיף ב"חידושים מכתב יד", שאף כי לכאורה יש כאן שעבוד בדבר שלא בא לעולם ולא הקנאת דבר שלא בא לעולם, ואפשר לשעבוד דבר שלא בא לעולם; מכל מקום כל עוד לא באו לעולם יכול לחזור בו; וראה עוד ב"פני יהושע".

15. פירש רש"י: "שהקרוב להם באותו השבט

העשיר העני, אין מפריש עליו, וזכה הלה [הלואה] **במה שבידו, כלומר:** אין צריך לשלם את חובו ממקום אחר, שכך התנו, שיהא הפרעון מן המעשר בלבד, וכשאינ מעשר הפסיד המלוה.

ומקשינן: **ורבנן [חז"ל]: מאי שנא למיתה דעבוד רבנן תקנתא, ומאי שנא לעשירות דלא עבוד רבנן תקנתא** [מה הפרש יש בין מיתה, שתיקנו חכמים להמשיך ולהפריש בחזקת עניים אחרים; ואילו כשהעשיר העני לא התקינו חכמים כן]?!?

ומשנינן: **כי מיתה שכיחא** [דבר מצוי הוא], ולדבר מצוי התקינו חכמים תקנות, אבל **עשירות מילתא דלא שכיחא** היא, ובמילתא דלא שכיחא לא עבוד רבנן תקנתא.

אמר רב פפא: היינו דאמרי אינשי [זה הוא מה שאומר העולם]: אם שמעת שחברך מית — **אשר** [לשון "שריר וקים"], אבל אם שמעת שאיתעשר חברך, **לא תאשר**, [אם שמעת שחברך מת — האמן והחזק את הדבר; אבל אם שמעת על חברך שהתעשר, אל תאמין].

שנינו במשנה: **מת, צריך ליטול רשות מן**

היורשים, אם הלון בפני בית דין אינו צריך ליטול רשות מן היורשים:

הברייתא הבאה מתבארת על פי שיטת התוספות

תניא בבבביתא:

אלו הן היורשין, שאין צריך ליטול מהן רשות אם הלואה את אביהם בפני בית דין: **רבי אומר: יורשין שירשו, ומפרש לה ואזיל.**

תמהה הגמרא: **ומי איכא יורשין דלא ירתי** [וכי יש יורשים שאינם יורשים] (2) עד שהוצרך רבי לפרש "יורשים שירשו"!?

אלא (3) **אמר רבי יוחנן לפרש:**

יורשים שירשו קרקע אין צריך ליטול מהן רשות, ולא יורשים שירשו כספים בלבד, שאלו אפילו אם הלואה את אביהם בפני בית דין, צריך הוא ליטול רשות מהם.

אמר רבי יונתן:

הניח האב — שלוה בפני בית דין — קרקע

עניי כותים שבעיר שהם "עניי עולם".

2. בפשוטו יש לפרש, שאף כי לא כל אדם מניח ירושה, מכל מקום הרי אין לך אדם שאינו מוריש את בגדיו על כל פנים, שהרי אין אנו עוסקים ב"גברא ערטילאי", וראה "תפארת יעקב".

3. לשון "אלא" אינו מוכן; ובעיקר דברי רבי יוחנן ראה מה שנתבאר בהערה 4.

אם כן אין שום נפקא מינה לדינא בין תנא קמא לרב אחי, שהרי לכולי עלמא אף אם יש עניי כותים בלבד בעיר, הרי זה מפריש ונוטל לעצמו, לזה משום עניי כותים שבעיר, ולזה משום עניי ישראל בכל מקום שהם!?

ולכן כתבו התוספות, שאינו יכול להפריש אלא על עניים שבאותה העיר; ואם כן יש נפקא מינה ביניהם, באופן שאין בעיר עניי ישראל אלא עניי כותים, שלדעת תנא קמא אינו מפריש עליהם, ואילו לדעת רבי אחי מפריש אפילו על

מלא מחט ליורשיו, הרי המלוה גובה את המתנות בשווי מלא מחט בלבד, בלי ליטול רשות מן היורשים.

ואם הניח מלא קרדום הרי זה גובה בשווי מלא קרדום.

כלומר: כשיעור הקרקע שהניח אביהם ליורשיו, כשיעור זה יגבה המלוה ולא יותר.

ורבי יוחנן אמר:

אפילו הניח האב ליורשיו מלא מחט בלבד, הרי המלוה גובה מן היורשים מלא קרדום, וכמעשה דקטינא דאביי.⁽⁴⁾

תנו רבנן:

ישראל שאמר ללוי: "מעשר יש לך בידי שהפרשתי מתבואתי לצורךך", ולא אמר ללוי כמה מעשר יש לו, אין חוששין לתרומת מעשר שבו, ומפרש לה ואזיל.

ואם נתן מידה, וכגון שאמר: "בור מעשר יש לך בידי שהפרשתי עבורך", חוששין לתרומת מעשר שבו.

שואלת הגמרא: מאי קאמר? אמר פירש אביי, הכי קאמר:

ישראל שאמר ללוי: "מעשר יש לך בידי, והילך דמיו ומכור לי את המעשר", ונטל הלוי את דמי המעשר —

אין חוששין שמא אחר שקיבל הלוי את הדמים מן הישראל, עשאו הלוי — למעשר שביד הישראל — תרומת מעשר על מקום אחר, כלומר: על מעשר אחר שביד הלוי הטבול לתרומת מעשר.

כי היות ואין הלוי יודע כמה מעשר יש לו ביד הישראל, ודאי לא עשה אותו תרומת מעשר על מקום אחר.

4. א. מעשה זה הוא בכתובות [צא ב], באדם שלוה מאה זוז, וכשמת השאיר פיסת קרקע שהיתה שוה חמשים זוז בלבד, ובא בעל חוב וטרפה, ובאו אליו היתומים וחמשים זוז בידם, נטלם המלוה, וחזר וטרף שוב את הקרקע, ובא מעשה זה לפני אביי.

ויש לעיין, דבגמרא שם מבואר שאם נתנו לו היתומים את המעות "בדמי" הקרקע, שוב אין יכול הבעל חוב ליטול מהם את הקרקע, ולא אמרו שיכול הוא לטרוף את הקרקע, אלא משום שמניחים אנו שנתכוונו היתומים לקיים מצוה כי "מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהם, ואם כן מה ענין זה לכאן, שהרי בחמשים זוז פרעו הם את יתרת החוב, וממילא נשארת הקרקע בידי המלוה, משום חצי החוב הראשון, והיכן מצינו שאפשר לגבות מקרקע של חמשים זוז חוב של

מאה זוז, וצריך תלמוד.

ב. הברייתא והשמועה שלאחריה נתבארו לפי שיטת התוספות, הסוברים שדברי רבי נאמרו על הסיפא של המשנה: "ואם הלון בפני בית דין, אינו צריך ליטול רשות מן היורשים", ועל זה אמר רבי שלא אמרו כן אלא ביורשים שירשו קרקע, וכן היא שיטת בעל המאור, וכן משמע מרש"י.

ולשון רש"י הוא: "שירשו קרקע: שעליהם מוטל המצוה לפרוע חובת אביהן", וכוונתו צריכה ביאור, כי אם אנו באים לדון מצד "מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהן", הרי מצוה זו אינה דוקא בקרקע, וכדמוכח בגמרא שהובאה באות א [וכן כתב המאירי כאן]; ואם אנו באים לדון מצד שעבוד הקרקע, הרי אין זה מצוה על היתומים אלא מזכויות בעל החוב.

אבל אם אמר לו ישראל: "בור מעשר יש לך בידי והילך דמיו", היות ויודע הלוי את כמות המעשר שיש לו ביד ישראל, לכן אסור הישראל לאכול את המעשר, כי **חוישיין שמא עשאו** הלוי למעשר שביד הישראל **תרומת מעשר על מקום אחר**.⁽⁵⁾

ותמהה הגמרא: וכי **אמו ברשיעי עסקינן**

[וכי ברשעים אנו עוסקים] **דשקלי דמי ומשוו ליה תרומת מעשר** [שנוטלים כסף עבור המעשר, ואחר כך עושים אותו תרומת מעשר] ומפסידים את הישראל הקונה! ?⁽⁶⁾

אלא אמר רב משרשיא בריה דרב אידי, הכי קאמר בכרייתא:

את המעשר ללוי, הלכך כי חזר בו הלוי ועשאהו תרומת מעשר חל עליו השם".

ב. והקשה הרשב"א עליו: הרי אם לא קנה אותו הלוי, איך יעשו תרומת מעשר?! וביאר הרשב"א את שיטת רש"י: כי מאחר שאין לישראל במעשר אלא טובת הנאה בלבד, אם כן אין זה אלא מתנה מועטת, ואם חוזר בו יש בזה משום מחוסרי אמנה, ויכול הוא לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר, עד שלא חזר בו הישראל; וראה עוד מה שכתב הרשב"א שם, וראה עוד בדברי התוספות ושאר הראשונים על דברי רש"י. [ויש לעיין בלשונו של רש"י: שמתחילה כתב "דכיון דלא משך", ושוב כתב רש"י טעם אחר, משום שהלוי לא קנה את המעשר כדי שיקנה את המעשר לישראל, וגם בסוף דבריו כתב רש"י: "הלכך כי חזר בו", ומשמע שהוא בגדר חזרה המועלת כשנתן מעות ולא משך].

ג. ורבינו קרשק"ש פירש, שהנכון לפרש, שהברייתא עוסקת באופן שכבר בשעת ההפרשה זיכה הישראל את המעשר ללוי, וכשנתן את המעות זכו הם לו מיד כיון שהמעשר הוא בחצירו, ומה שחששו בכרייתא שמא עשאן תרומת מעשר על מקום אחר, היינו קודם שנתן לו הישראל את הדמים; וראה עוד פירוש התוספות, ודברי הרמב"ן הרשב"א הר"ן ו"חידושים מכתב יד".

והבעל המאור ביאר את החילוק בין קרקע למטלטלין "אסיפא דמתניתין קאי, אם הלוח בפני בית דין אין צריך ליטול רשות מן היתומים, דבפני בית דין כמלוה בשטר דמיה וגביא מן היורשין שירשו קרקע", והדברים צריכים ביאור, שהרי מן היורשין אף מלוה על פה גובה מן הקרקע, וראה מה שתמה עליו הרמב"ן במלחמות; ועוד צריך ביאור [ראה "אילת השחר"]:⁽⁷⁾ הרי חוב זה אינו נגבה אלא מן התרומה או המעשר שכך התנו ביניהם, ואם כן מה ענין הקרקע לכאן.

ג. הרמב"ן חולק, וסובר [וכן דעת ראשונים אחרים], שדברי רבי נאמרו על הרישא, ולימד רבי שאם לא ירשו קרקע אין הם יכולים ליתן רשות, ראה שם.

5. א. פירש רש"י: "דכיון דלא משך הישראל יכול לחזור בו הלוי, ואף על פי שהוא [המעשר] ברשותו של ישראל לא קנו לו מעותיו, [כלומר: אף שיש לנו לומר, שאין זה כשאר קנינים שאין קונים לו מעותיו אלא משיכה היא שקונה, שהרי זה אינו אלא כשהדבר הנקנה אינו בחצירו של הקונה, אבל כאן היו צריכים מעותיו לקנות לו היות והם בחצירו של הקונה]; מכל מקום אינו קונה, ומשום דאימת קנייה האי לוי — דלקנייה לישראל בקבלת מעות [שהרי מתי קנאו הלוי, עד שיוכל להקנותו לישראל על ידי המעות, ומשום שלדעת רש"י אין עוסקים כאן באופן שזיכה תחילה הישראל

6. לדעת רוב הראשונים [ראה בהערה קודמת], הנידון היה שמא עשה הלוי תרומת מעשר קודם

ישראל שאמר לבן לוי: "מעשר לאביך בידי — וכך הודעתני גם לאביך — וחילך דמיו ומכור לי את המעשר שירשת מאביך", אין חוששין שמא עשאו אביו תרומת מעשר על מקום אחר, היות ולא היה אביו יודע את כמות המעשר שיש לו ביד הישראל.

אבל אם אמר הישראל: "כור מעשר לאביך בידי — וכך גם הודעתני לאביך — וחילך דמיו", כי אז חוששין שמא עשאו אביו תרומת מעשר על מקום אחר, שהרי יודע היה אביו את כמות המעשר שביד הישראל.

ותמהה הגמרא: וכי נחשדו חברים לתרום תרומת מעשר על מקום אחר שלא מן המוקף⁽⁷⁾ [כאשר אין התרומה המופרשת סמוכה למעשר הניתר על ידה], והרי אסור לתרום שלא מן המוקף, ומשום שיש לחוש שמא אין המעשר בעין באותה שעה?!⁽⁸⁾

אלא אמר רב אשי: הכי קאמר:

בן של ישראל שאמר ללוי: "כך אמר לי אבא לפני מותו: מעשר לך בידי, או מעשר לאביך בידי", חושש הלוי מקבל המעשר לתרומת מעשר שבו [הראויה לינטל ממנו], כלומר: שמא עדיין לא נטל הישראל תרומת מעשר ממנו.

ואף על פי שחזקה על חבר שאינו נפטר מן העולם עד שיתקן כל פירות טבלים שבידו, מכל מקום חושש הלוי שמא לא הפריש הישראל את תרומת המעשר, והטעם: כיון דלא קיין [אין הכמות קצובה] לא הוה מתקן ליה בעל הבית, כלומר: כיון שלא הזכיר האב בצוואתו סכום קצוב של המעשר, שמא אף הוא עצמו לא ידע כמה יש בו, ולכן לא תיקנה.

אבל אם אמר: "כך אמר לי אבא: כור מעשר לך בידי, או כור מעשר לאביך בידי", אין חוששין [אין חושש הלוי] לתרומת מעשר שבו, כלומר: סומך הלוי שכבר תיקן האב המת את המעשר.

והטעם: כיון דקיין [כמות המעשר קצובה וידועה], ודאי תקוני תקניה בעל הבית, ומשום שחזקה על חבר שאינו נפטר מן העולם, עד שיתקן את כל הטבלים שבידו.⁽⁹⁾

תמהה הגמרא: וכי יש לו רשות לבעל הבית לתרום תרומת מעשר?! והרי המעשר של הלויים הוא, והם התורמים אותו, ואין אדם יכול לתרום את של חבירו שלא מדעתו של חבירו?!?

8. כן פירש רש"י את טעם הדין; אבל התוספות הוכיחו שאפילו אם שניהם לפניו, צריך שיהיו מוקפין, אלא טעם הדין כי בתרומה הוא דין דאורייתא, ובתרומת מעשר הוא מדרבנן גזיר אטו תרומה גדולה.

9. כתב רש"י: "אין חוששין: שמוחזק ישראל זה שתיקנו קודם שמת, ואף על פי שאין מוטל

שקיבל את הדמים, [דלא כרש"י], ולפי שיטתם ביארו הראשונים את כוונת הגמרא, שרשע הוא אם כבר עשה אותו תרומת מעשר, ואחר כך נוטל דמים.

7. לשון "מוקף" הוא כמו ששנינו בכיצה לב ב: "אין מקיפין [אין מקרבין] שתי חביות [זו אצל זו, והאש ביניהן] לשפות [להושיב] עליהן את הקדירה", רש"י.